

LA LITTERATURE CONTEMPORAINE EN BRETON

*On n'a sans doute jamais autant écrit en breton qu'au 20ème siècle, même si seuls quelques noms sont connus du grand public : le poète Calloc'h (davantage que les bardes de la Belle Epoque), Roparz Hemon (directeur de la revue **Gwalarn** de 1925 à 1944), puis surtout l'écrivain bilingue P.-J. Hélias, mais aussi la poétesse paysanne Anjela Duval et quelques autres. Acteurs et chanteurs ont parfois popularisé les oeuvres de ces quelques dizaines d'auteurs. Littérature minoritaire, elle a le goût du métissage et a fait preuve de vitalité dans la diversité.*

LENNEGEZH A-VREMAN AR BREZHONEG

Biskoazh, moarvat, n'eus bet skrivet ken stank brezhoneg hag en 20vet kantved na n'eus ket bet kemend-all a skrivagnerien gwech ebet, un daou c'hant en holl, muioc'h eget er c'hantved all, ma vouled traoù e-leizh, sur, ar peurlvesañ anezhe levrioù a zevosion avat : dastumerien ar c'halz eus skrivagnerien an 19vet (Kervarker, an Uhel), ha bout hiniennoù barzhed evelkent (Brizeug, Proux...) pe staget gant doareoù lennegezh peuznevez evel ar romant (**Emgann Kergidu** Inisan), hag ur mañier romant eus **Avanturio** ar sitoian Conan endeo !

WAR GAN HA WAR BLAEN

Hed-ha-hed an 20vet kantved e talc'h ar skrivagnerien da rimañ ha da sevel barzhonegoù (Kalloc'h, Anjela Duval...), brudet darn anezhe dreist-holl pa vezent kanet, hervez doare ar sonioù pe ar gwerzioù a-gozh. Avareadoù e teu brud d'ar brezhoneg dre ar c'hoariva ivez, teatr relijiel (ar Bayon ha Perrot) e penn-kentañ ar c'hantved, hag unan bennak (Malmanche, Hemon...) krog o skrivañ pezhioù, c'hoariet distankoc'h avat. Hélias e teuy brud dezhañ, ken dre ar radio, ken dre e c'hoariva brezhoneg ha galleg, d'ur mare ma rae vol Beilhadegoù Treger, kent d'ar c'hoariva adkemer lañs gant strolladoù yaouankoc'h (Strollad ar Vro Bagan, Teatr Penn ar Bed...) er c'hard diwezhañ eus ar c'hantved. E-kichen al lennegezh stag ouzh ar gomz e veze embannet kalz traoù dre skrid, ken er c'hazetennoù, ken er c'helaouennoù lennegel bet savet gant an eil emsav war-lerc'h egile, pleustret ganto muioc'h-mui doare « modern » al lennegezh a faltazi (danevelloù hag ur romant bennak) ha, tamm-ha-tamm zoken, komz-plaen ar preder, betek mont war gement tachenn eus al lennegezh, bras ha bihan.

« BARDED » AN EMSAV KENTAN

E fin an 19vet kantved e oa deuet war-wel an « emzao » (poz Jaffrennou, ur pennden eus hemañ kentañ dres, skrivet gantañ danvez a bep seurt), mennet da zifenn ar yezh hag al lennegezh, ken e brezhoneg, ken e galleg avat (evel a rae ar Braz, kentañ Prezidant an *URB*, savet er bloaz 1898). « Gorsedd Barzed Breiz-Vihan », savet abenn 1900, a lavar a-walc'h e oa paret o selloù war-zu Kembre hag ar broioù « keltiek » ; padal, an tregont « bard » bennak bodet en-dro da Vertou ha Jaffrennou (Taldir), en o mesk ur skrivagnerez bennak (Filomena Kadoret), a zalc'h kentoc'h gant erv Parnasianed an 19vet, e-serr diorren ar pezh a vo anvet « folklor » en eil lodenn eus ar c'hantved. N'eus ken Kalloc'h (Bleimor) e teuy brud d'e werzennoù (hag eñ lazhet e 1917 war an talbenn brezel), evel a ziskouez ar monumant savet en e enor ar enez Groe. Keranna a oa kreizenn c'hoariva brezhoneg Job Bayon betek kreiz ar bloazioù ugent, dezrevellet kalz pe bihan gant Perrot e kastell Keryann e-kreiz Bro-Leon ha lec'h all, endra veze c'hoariet pezh, reoù patronaj alies, gant tregont strollad bennak kent ar brezel bras.

Muiañ ma veze lennet gant nouspet mil a dud e-pad pell avat, betek termen ar brezel diwezhañ zoken, e oa ar c'helaouennoù katolik bet savet 'tro 1900 peurliesañ e-skeud difenn « ar brezoneg hag ar feiz » (**FEIZ HA BREIZ, KROAZ AR VRETONED, DIHUNAMB**), na bout e kaved reoù lennegel (**AR VRO** goude **SPERED AR VRO**) ha kazetennoù divyezh (**AR BOBL**), ken « gwenn » (evel **BRITTIA**), ken « ruz » (**BRUG** Emil

Masson), rak merk an 20vet kantved eo diskouez da welet kellies all a livioù, goude ma chom ar peurlasañ eus an « emzao » diouzh tu ar veleien pe « na ruz na gwenn » diantao. Gwellikañ pennvad ar gomz-plaen eo marteze ar c'hontadennoù dre skrid, e-kreiz etre doare ar marvailher a-gozh (**Pipi Gonto** Dir-na-dor) hag an danevelloù nevez (na pet « romant-gazetenn » gant Loeiz ar Floc'h, anvet an *Dumas breton*). E-mesk ar re a rae war-dro ar c'helaouennoù-se e kaved kalz beleien (evel Kloareg ar Wern - L. Clerc - mestr « iez Treger ») ha tud e-leizh bet war ar studi gante kent (evel L. Herrieu), mes ivez gouizieien (F. Vallée), evel a vo kavet stankoc'h da c'houde etre an daou vrezel.

GWALARN HAG AR RE ALL

War-lerc'h troc'h ar « brezel bras », marvet meur a skrivagner, e vo kendalc'h pa adkrog **FEIZ HA BREIZ** Y.V. Perrot ha **DIHUNAMB** L. Herrieu (enno barzhonegoù ha kontadennoù e-leizh). Arabat e ve ankouaat plas bras ar Wenedourion a skriv e **DIHUNAMB**, embannet ganti levriadoù kontadennoù Heneu, Herrieu, Loeiza er Meliner, lod-kaer anezhe re-bar d'an danevelloù giz nevez.

E-mesk skrivagnerien ar mare-se etre an daou vrezel e konter unan bennak kozh-mat dija evel Fañch Al Lae (maer republikan Lokireg, skrivet gantañ ur c'haer a romant deskamant, **Bilzig**, 1925), unan bennak peuznevez ivez (evel ar barzh Fañchig Abgrall - 1906-30 - marvet yaouank-flamm), ha gouizieien, lod treuzet gante ar c'hantved (Gourvil, Gros). Ma veze beleien e-leizh o sevel sonioù ha betek romant pe romant da gelenn ar bobl (Rozeg), an neventi eo al levrioù beajoù trema'r broioù pell, broioù hir pe broioù tomm, warne liv ar c'holonialism o ren, pa oa ar re a skrive anezho martoloded pe soudarded ha tud e-karg dindan ar gouarnamant...

GWALARN eo brudetañ kelaouenn lennegel ar mare-se (1925-44). Tud yaouank desket-bras a oa anezho peuz-holl, hiniennoù anezho bet en uhelañ skolioù Paris hag aet da ijinour, jeneral... Nevez-flamm e oa o mennad : sevel lennegezh « uhel », diwar skwer ar broioù all, evit tud desket, sed an « dibab », hervez an ideologiezh o ren. Bihan niver al lennerien (dindan 500 koumananter, pa oa bet dek gwech muioc'h o lenn kazetennoù brezhoneg). Mes poan a gemerent gant ar « werin », tre ma oa ar brezhoneg e-maez ar skol (dreist-holl etre ar bloazioù 1900 ha 1950), da vare ar brezel siken, ma oa savet gant Roparz Hemon kazetennoù evit « tud ar bobl » (**ARVOR**), hag eñ e penn ar Framm Keltiek hag abadennoù brezhoneg Radio-Roazhon, renet gant an Alamanted.

Gwellañ perzh **GWALARN** eo bezañ laket meur a unan da lavaret pezh a boueze war boull e galon : barzhonegoù teñval R. Hemon (ar bravikañ en deus skrivet, hervez darn), danevelloù kaer mes doanias Jakez Riou, romant livet-flamm Y. Drezen, **Itron Varia Garmez**, koulz hag un *novela* bennak, merket gant e vloavezhioù e Hondarribia (gant J. Riou hag an « Tad » J. Kerrien). « Skol Walarn » a vez graet eus an tropad skrivagnerien-se, div zousenn ken, ur plac'h bennak (Meavenn) en o zouesk ha hini pe hini eus un « eil rummad » (Langleiz, Maodez Glanndour...).

Kaer eo gouzout, koulskoude, e oa re all o poanial da skrivañ e brezhoneg, paneve ken skrivagnerien **SAV** (1936-44) evel Yeun ar Gow, Jarl Priel... Hag arabat e ve disoñjal ar c'hanaouennoù war follennoù distag, pezh a c'haller lakaat e kemm gant tezennoù pennoù Breiz Atao (Mordrel) pa skrivont e brezhoneg, peogwir e oa ar varzhed pobl diouzh an « tu ruz » (e kreiz Treger, Kerne-Uhel) ha ruz-tan lies gwech evel Ren ar Gag, diwar-goust « facisted » ha « mercantied » ar marc'had du, evel a-ziaraog en anv an *SFIO* (« Son ar vot », 1929 - kanet gant Marchand) pe ar « radikaled » zoken, a-nes kontañ gwerzioù diwar-benn « maleurioù ar vro », dindan yev an Nazied...

KENDALC'H AL LIAMM HA DORN NEVEZ BRUD

AL LIAMM, adal 1945, renet prestik gant Ronan Huon, a stago en-dro gant an erv hag embann skridoù Per Denez, Youenn Olier, Per ar Bihan ha re all e-leizh (barzhonegoù, danevelloù, pennadoù hag ur romant bennak). Embann a ra ivez skrivagnerien eus ar rummad kent, F. Elies, Yeun ar Gow (danevelloù hag eñvorennoù) pe Jarl Priel (c'hoariva hag eñvorennoù), ha digor he fajennoù eus an eil tu tre (Pennaod) d'egile (re yaouank kleiz ha Breizh), pa embanno traoù savet gant ar bras eus ar skrivagnerien, kozh ha yaouank, un hanter kantved-pad.

N'emañ ket he-hunan avat. A-benn 1957 e teuy e-maez **BRUD (BRUD NEVEZ** a-benn 1977 betek hiziv), embannet ganti e skritur « skolveurieg » (F. Falc'hun) oberoù skrivagnerien laik (Ar Falz) kenkoulz hag ar re a oa

advodet en-dro d'ar Bleun-Brug (ar frer V. Seite, an eskob V. Fave, an tad Medar, ar chaloni Elies...). P.-J. Helias eo an hini brudetañ, dreist-holl dre vertuz *Le Cheval d'Orgueil* (1975), bet embannet e brezhoneg diwezhatoc'hig (**Marh al Loh**, 1986), skrivet gantañ en div yezh ouzhpenn un hanter-kant levr, darn e brezhoneg (sketchoù radio), lod-kaer en div yezh (barzhonegoù, c'hoariva, eñvorennoù) ha meur a romant e galleg da ziwezhañ. Anvioù all zo ivez evel P. Trepos, P.M. Mevel (saver sonioù, lod brudet-kaer), Charlez ar Gall, pe re all ha n'int ket ken anavezet evel ar barzh Padrig Hellenn pe skrivagnerien « buhez ha faltazi » (Ernest ar Barzig, Y. Miossec...). Embannet eo bet ganto pezhioù Maria Prat (Beilhadegoù Treger) ha barzhonegoù Daniel Trelu, koronal gant ar batrioted *FTP* da vare ar brezel, kenkoulz ha sonioù Loeiz Ropars (kan-ha-diskan, e-serr nevezadur ar fest-noz).

FULOR WAR GAN

Dre al lennegezh war gan e oa deuet neventi vat, a-raok 1968 zoken gant Glenmor, barzh « fulor Breizh ». War-lerc'h 1968 e vo klevet kanerien yaouank (Stivell, Servat...), kanet ganto alies testennoù savet gant barzhed « kleiz ha Breizh » (Evenou, Keineg, Kidna, Piriou...), ha re all evel Youenn Gwernig (distroet eus ar Stadoù Unanet, m'en doa darempredet Kerouac) pe gwerzennoù ar beizantez A. Duval (nevez embannet he **Oberenn glok** - 2000).

Mouezhioù merket gant ar bed nevez o treiñ eta. Skrivagnerien all, eus an eil skol skritur pe eben, a droy war-du ar pennadoù-barn (F. Broudig, F. Kerrain, F. Morvannou) pe ar c'hoariva evel ar varzhez Naig Rozmor (**Ar Mestr**). Mes burzhud droch ar bloazioù war-lerc'h 1968 eo ar gelaouennig *underground YOD-KERC'H* (1972-80) o kas un ton nevez-flamm, neket hepken « enep tout » evel a oad, mes o pleustrañ hent ar bed bras.

AN UGENT VLOAZ DIWEZHAN

En ugent vloaz diwezhañ eo bet nevesaet ken-ha-ken lennegezh ar brezhoneg. Stankaet ar c'helaouennoù (**PLANEDENN, SKRID, AL LANV...**) ha hardishaet ar skrivagnerien yaouank da c'hoari gant kement doare lennegezh dindan levezon-mañ-levezon (evel a ziskouez giz an *haiku* evit un dousenn varzhed pe ar romant-polis gant un toullad skrivagnerien peuzyaouank) ; distanet kounnar ar bloazioù 1970, mes troet bepred o selloù war-zu ar broioù all, ma vez remerket forzhig estreneien o skrivañ e brezhoneg zoken, war-lerc'h ar Breizhad-Amerikan Reun ar C'halan : ar Japanad Makoto, ar Ruses Anna Mouradova...

Petra eo skrivañ e brezhoneg pelloc'h, pa vez embannet tremen un hanter-kant levr bep bloaz a-walc'h ? Muiikañ a vez skrivet eo barzhonegoù atav (G. Denez, T. Huon, A. Botrel, Lan Tangi...), koublet pozioù ha tonioù (Bernez Tangi, D. Abernot ha lod kanerien all evel Kemener, Prigent). Ken stank bepred e vez skrivet danevelloù, ha danevelloù-buhez, mes muioc'hig romantoù abaoe un toullad bloavezhioù (Y. Gerven, M. Madeg, F. Peru, K. Brisson), a-nes disoñjal berzh ar c'hoariva savet ha renet gant G. Kervella (skrivet gantañ meur a levr, danevelloù pe romant) ha R. Derrien (troidigezhioù diwar oberennoù ar broioù all).

Setu a-benn bremañ e vez skrivet traoù a bep seurt, kellies liv warno, kellies brezhoneg ivez a-hend-all, skritur hag all. Ma c'haller lavaret, marteze a-walc'h, eo deuet lennegezh ar brezhoneg d'he oad-gour, e fin-taol. Bihan niver al lennerien pa ne dap ket ar c'helaouennoù tremen mil koumananter (nemet **AL LIAMM** poent so bet) ha war-dro mil skwerenn a vez tennet eus lod levrioù. Mes beviñ a ra al lennegezh dre ar c'hanaouennoù, ar c'hoariva, ar c'hazetennerzh, radio ha tele, ma'z eus bet savet telefilmoù diwar un toullad skridoù, modernelezh mar'd eus. M'eo deuet well-wazh ar brezhoneg da fontañ mestr war e damm lennegezh, betek « skrivañ ar c'hantved » e-keñver gant pezh eo doare ar vrezhonegerien pelloc'h.